

SMĚRNÍK — RESTAUROVÁNÍ BETONOVÉ PLASTIKY

Tomáš Skalík

Demontáž plastiky (foto Tomáš Skalík, 28. března 2014).

na předchozí straně: Směrník
před Národním památkovým ústavem
(foto Roman Polášek, 2016).

Monolitická plastika Směrník je jedním z mála zachovaných monumentálních děl sochaře Václava Uruby.¹

Restaurátorský zásah² spojený s demontáží a přemístěním monumentální plastiky z původního místa před vlakovým nádražím v Havířově do prostoru před novým sídlem Národního památkového ústavu v Ostravě umožnil jednak samotné fyzické zachování uměleckého díla a prodloužení jeho životnosti, jednak přinesl další cenné informace o způsobu výroby i současném stavu díla. Z pohledu památkové péče a restaurování jde o relativně mladé umělecké dílo, vytvořené v nedávné historii, navíc z novodobého materiálu, potažmo moderní technologií. Z těchto důvodů nelze dosud čerpat zkušenosti z mnoha jiných obdobných realizací restaurátorských zásahů, jako tomu bývá například v situacích, kdy jsou restaurována starší sochařská díla zhotovená z tradičních materiálů, například přírodního kamene. Restaurátorský zásah vycházel především z teoretických znalostí a vlastních praktických zkušeností z oblasti restaurování umělého, ale i přírodního kamene. Dále došlo k aplikování restaurátorských postupů ověřených před realizací praktickými zkouškami.

Železobetonová plastika, nazývaná nejčastěji Směrník, je svou formou a charakterem řazena do proudu brutalistní tvorby konce 60. let 20. století. Abstraktní plastika o výšce 520 cm symbolizuje rozcestník. Rozevláté formování hlavního, směrem vzhůru se rozšiřujícího dříku doplňuje dvojice nepravidelně rozmístěných břevien. Václav Uruba vyrobil plastiku v závěru výstavby nádražní budovy, na podzim roku 1969. Použil techniku lití hrubého betonu

- ¹ Václav Uruba se narodil 16. dubna 1928 v Hluku (Uherské Hradiště). Studoval v letech 1947–1951 užitou plastiku na Státní uměleckoprůmyslové škole v Gottwaldově (dnešním Zlíně; učitelé Jan Habarta, Jan Kavan, Jeroným Foltýn) a v letech 1955–1960 pražskou AVU (monumentální plastika u Karla Pokorného). Asi na přelomu 50. až 60. let 20. století se přestěhoval do Ostravy. V regionu byl nejvýraznějším autorem tvořícím pro architekturu plastiky z betonu v brutalistním stylu. Zemřel 7. března 1983 v Ostravě.
- ² Restaurátorský zásah byl realizován v letech 2014–2015.

dynamizovaný, rozpořhovaný rozcestník, který měl odpovídat dopravnímu charakteru objektu a do jisté míry i expresivním prvkům s námětem pohybu na vnitřní Kopeckého mozaice. Rozevlátost Směrníku jej však z mnoha pohledů přibližovala rovněž veselé postavě, která otevírá náruč tomu, kdo přijíždí do Havířova a prochází nádražní budovou směrem k městu, i tomu, kdo město opouští a přijíždí po silnici k nádraží. Ovšem prvotní inspirace k plastice leží patrně úplně jinde. Syn autora vypověděl, že sochař tomuto dílu neřekl jinak než Kaktus.¹⁶ A skutečně se objekt podobá americkému kaktusu typu saguaro (*Carnegia gigantea*), který je charakteristický bočními větvemi (výrůstky) v horní části hlavního kmene. Jako inspirace se nabízí rovněž betonová plastika Strom I. od Evy Kmentové z roku 1961, která má nápadně podobné řešení soklu, subtilní uchycení mohutných větví k ústřednímu pylonu a vzbuzuje dojem přetížení horní části oproti úzkému krčku.¹⁷ Je dnes těžké zjistit, zda mohl Strom Kmentové Urubův Kaktus přímo ovlivnit. Přesto víme, že byl Uruba v té době vášnivým pěstitelem kaktusů a organickými tvary se inspiroval i v jiných dílech z 60. let.¹⁸ Navíc Směrník před horizontální skleněnou plochou nádraží opravdu může sugerovat dojem kaktusu za oknem. Tato víceznačnost sdělení, kdy jeden výklad nevylučuje jiný, naopak jsou spolu ve vzájemné interpretační hře, vytváří spolu s formovým výrazem sochy (charakteristickým excentrickou jednoduchostí) výrazně modernistický ráz a neobvyklé kouzlo díla.

Nemáme informace, že by kdy v minulosti byl Směrník opravován, a tak se není čemu divit, že vystaven kyselým deštěm jeho povrch chátral a již v roce 2004 vykazoval defekty, kterých postupně přibývalo.¹⁹ Jako alarmující se ukázalo zejména odhalení železné konstrukce na několika místech sochy, kde byla zapuštěna jen mělce pod povrchem. Ten se zvětváváním drolil a odlupoval. Zatékání na konstrukci způsobovalo její rezivění, a tím zbytnění, což vedlo ke vzniku četných prasklin. Vzhledem k dlouho plánované demolici nádraží si město Havířov s opravou Směrníku nedělalo těžkou hlavu a od roku 2012 oficiálně prohlašovalo, že dojde k jeho odstranění.²⁰ Město prezentovalo sochu jako neopravitelnou, vyrobenou z nekvalitního betonu a nepoučeně konstatovalo, že její povrch nebyl nikdy dokončen, ačkoli zásady brutalismu jeho představitelům vysvětlil restaurátor Jakub Gajda ve svém posudku, kde dílo ohodnotil částkou 210 tisíc Kč.²¹ Odstranění sochy mělo původně proběhnout spolu s demolicí nádraží. Ta však byla v důsledku snah o záchranu objektu spolkem Důl architektury oddalována, a tak úřad koncem roku 2013 začal připravovat

16 E-mail Václava Uruby ml. autorovi článku ze dne 7. 2. 2014.

17 Převážně betonová plastika o výšce 150 cm v držení Národní galerie reprodukována v knize *Dějiny českého výtvarného umění VI/1. 1958–2000*. Praha: Academia, 2007, s. 92.

18 Přímou kaktus uplatnil v sochařských realizacích ještě jednou v 70. letech – roku 1979 byly před Lidovou školou umění v Orlové-Lutyni kolaudovány dva stylizované betonové pylony s kovovým květem z atmořixu.

19 DĚDKOVÁ, Libuše. *Město Havířov. Soubor sochařských realizací ještě jednou v 70. letech*. Znalecké posouzení. Objednavatel: Město Havířov. Ostrava 2004. Dostupné online z: <http://smernik.cz/znalecke-posouzeni-phdr-libuse-dedkova-cerven-2004> [cit. 15. 6. 2016].

20 WOJNAROVÁ, Eva. *Socha sedící dívky s kvítkem se vrátí na své místo*. Ostrava Online, 29. 8. 2012. Dostupné online z: <http://www.havirovkenoviny.eu/clanky/16629-socha-sedici-divky-s-kvitkem> [cit. 11. 6. 2016].

21 GAJDA, Jakub. *Znalecký posudek č. 14–8/2012 na sochařské dílo Směrník před budovou nádraží ČD v Havířově*. Objednavatel: Město Havířov. Ostrava 2012. Dostupné online z: <http://smernik.cz/znalecky-posudek-mgra-jakub-gajda-phd-cerven-2012> [cit. 15. 6. 2016].

Eva Kmentová, Strom I., 1961, kámen, beton, železo, 150 × 67 × 30,5 cm, Národní galerie v Praze, inv. č. 8465 (foto Národní galerie v Praze).

Směrník před Národním památkovým ústavem (foto Jakub Ivánek, 2016).

Směrník před Národním památkovým ústavem (foto Jakub Ivánek, 2016).

demolici samotné sochy, což bylo naplánováno na začátek roku 2014. Jen díky občanské iniciativě se rozvinula akce záchrany, která po marných snahách přesvědčit zastupitele, že socha by měla být restaurována, případně vytvořena v replice, vedla k odkupu plastiky Dolem architektury a jejímu odvozu do Ostravy na náklady podporovatelů záchrany (deinstalace a odvoz stály 39 tisíc Kč). To by samozřejmě nemohlo proběhnout bez toho, abychom plastice zajistili v Ostravě budoucnost – tedy nového majitele, který se o Směrník postará, nechá jej opravit a nově jej zpřístupní veřejnosti. Tím se stala doslova „za pět dvanáct“ ostravská pobočka Národního památkového ústavu, vedená Michalem Zezulou. Směrník tedy putoval do prozatímní úschovy na Dole Michal, kde zhruba rok odpočíval.²²

Když na jaře 2015 probíhaly dokončovací práce na novém sídle ostravského Národního památkového ústavu na ulici Odboje, započal restaurátor Tomáš Skalík (s problematikou Směrníku již seznámený, neboť pro Důl architektury zajišťoval jeho přesun) restaurátorské práce na plastice. Ta byla 17. července 2015 instalována a slavnostně prezentována veřejnosti před nově opravenou a zprovozněnou budovou. Při té příležitosti byla do trávníku před sochou umístěna stylová pamětní deska upomínající na původ a osudy sochy, kterou pro okrašlovací spolek Za krásnou Ostravu vytvořila ostravská sochařka Šárka Mikesková.

Shodou okolností zde však Uruba nestojí poprvé. Směrník ano, ovšem přibližně na jeho místech stávala v letech 1980 až 1996 busta hudebního skladatele Leoše Janáčka od téhož autora. Vznik sochy iniciovala v roce 1977 Janáčková filharmonie Ostrava při příležitosti 50. výročí skladatelova úmrtí, které připadlo na rok 1978. Uruba vytvořil několik sádrových modelů, z nichž jeden posloužil jako vzor pro sádrovou bustu do budovy někdejšího Kleinova sanatoria, kde Janáček zemřel (dnešní ředitelství Městské nemocnice). U něj měla původně stát i exteriérová skulptura, avšak nakonec bylo zvoleno reprezentativnější místo při vstupu do nemocnice, před tehdejší Městským ústavem národního zdraví. Socha však byla v roce 1996 z předprostoru tehdy zchátralé budovy přesunuta před novostavbu Janáčkovy konzervatoře na nedaleké Českobratrské ulici.

Dnes dotváří nové sídlo ostravské pobočky Národního památkového ústavu kromě Směrníku ještě dvě další umělecká díla. Současné sochařství reprezentuje jedna z variant plastiky Levitace (číslo III), dlouhodobě zapůjčená od sochaře Davida Moješčíka (2009), rodáka z Frýdku-Místku, která stojí v bronzovém provedení na piazzettě před nádražím Ostrava-Svinov (2010, podle verze sochy z roku 2005). Umění 50. let 20. století zastupuje Pamětní deska bojovníkům proti fašismu, kterou zhotovil havířovský sochař Otto Cienciala roku 1958 pro exteriérovou zeď této budovy, jež byla za druhé světové války využívána gestapem. Bronzová deska byla v minulosti uschována, aby se předešlo jejímu zcizení, a dnes je nově instalována v nástupním prostoru budovy, kde je vhodně architektonicky dotvořena do podoby pietního místa (autorem řešení Tadeáš Goryczka).²³ Jako další

22 Celý průběh „boje o Směrník“ byl detailně shrnut v příspěvku pro periodikum okrašlovacího spolku Za krásnou Ostravu, který se na akci výrazně podílel: IVÁNEK, Jakub. Z deníku Směrníku aneb Jak to všechno bylo a je. *Krásná Ostrava* 3, 2015, č. 3, s. 23–27.

23 Všechna popisovaná díla včetně Směrníku a jeho pamětní desky mají své heslo v databázi uměleckých děl v architektuře a veřejném prostoru města Ostravy s názvem *Ostravské sochy*. Dostupné online z: <http://www.ostravskesochoy.cz> [cit. 15. 6. 2016].